

Tasavvufta On Esas Usûlü'l-Aşere Şerhleri | Zeliha Erçen Duran

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

Müellifi: Necmeddîn Kübra Şarihleri: Kemâleddin Hüseyin Hârezmî, Abdülgafûr El-Lârî, İsmail Hakkı Bursevî
İnsan Yayınları, 2018 Hazırlayan: Doç. Dr. Süleyman Gökbulut

Giriş

Bu kitapta, Necmeddîn Kübrâ ve Usûlü'l-Aşere'si ile şerhleri ve şarihleri hakkında yapılan bir girişin ardından farklı yüzyıllarda, farklı tasavvuf çevrelerinde yetişmiş şahsiyetlerin ürünü olan dört adet Usulü'l-Aşere şerhini dilimize kazandırılmıştır. Kitabın bölümleri de şerhlerin yazılış tarihine göre tanzim edilmiştir. Bu şerhlerin ilk ikisi Farsça, üçüncüsü Arapça ve dördüncüsü de Osmanlıca kaleme alınmıştır. Usûlü'l-Vüsûl adını taşıyan şerhlerin ilki, Kübreviyye'nin 9/15. asırdaki en önemli temsilcilerinden biri olan Kemâleddin Hüseyin Hârezmi'ye aittir. Bu şerh aynı zamanda, Usulü'l-Aşere'nin ulaşılan ilk şerhi olması bakımından önemlidir. İkincisi, Nakşibendiyye meşayihinden Abdülgafûr Lârî'nin te'lif ettiği ve Risâle Der Beyân-ı Tarîkat-ı Şuttar adıyla yayınlanan şerhidir. Kitabın birinci ve ikinci bölümünde yer alan bu şerhler Farsçadan tercüme edilmiştir. Üçüncü bölümde ise bugüne kadar İbn Noktacî nâmıyla meşhur Halvetî şeyhi Mehmed Muhyiddîn el-Karahisârî'ye ait olduğu sanılan, fakat aslında onun adı bilinmeyen bir müridinin kaleme aldığı ve Arâisü'l-Vüsûl fi Şerhi'l-Usûl adını verdiği bir şerhin tercümesi bulunmaktadır. Dördüncü bölümde, Usûlü'l-Aşere'nin Osmanlı topraklarındaki en meşhur şerhi diyebileceğimiz, İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerhu'l-Usali'l-Aşere'sine yer verdik. Bu şerh, daha önce birkaç kez sadeleştirilerek neşredilmiştir. Fakat bu neşirler, adı üstünde sadeleştirme olduğu için, hem şârihin düşüncelerini tam bir şekilde yansıtmamaktadır, hem de birtakım okuma hatalarıyla ma'lûldür. Bu kitap, Usûlü'l-Aşere üzerine yapılan bütün şerhlerin bir arada bulunması ve okuyucuya şerhler arasında mukayese yapabilme imkânı vermesi açısından, önem arz etmektedir.

Necmeddîn Kübra

540'ta (1145) Hârizm'in Hîve şehrinde doğduğu kabul edilmekteyse de bu tarih kesin değildir. Moğollar'ın Hârizm'i işgali (618/1221) sırasında yaklaşık seksen yaşında olduğuna dair rivayetleri dikkate alarak bu tarih birkaç yıl ileriye götürülebilir. Onun Kübreviyye tarikatına adını veren Kübrâ lakabı, Kur'an'da haşir gününü simgeleyen "et-tâmmetü'l-kübrâ" (en-Nâziât 79/34) ifadesinin kısaltılmış şeklidir. Necmeddin adıyla birlikte bu lakabın ona üstün zekâsı ve giriştiği ilmî tartışmalarda kesinlikle galip gelmesi sebebiyle gençliğinde hocası tarafından verildiği kaydedilmektedir. Bazı müridlerinin ona "âyetullâhi'l-kübrâ" lakabını verdikleri de rivayet edilir. Müridlerini velâyet makamına erdirdiği için de "şeyh-i velî-trâş" unvanıyla tanınmıştır.

Gençlik yıllarını Hârizm'de geçiren Necmeddîn-i Kübrâ daha sonra ilim tahsili için memleketinden ayrıldı. Nîşâbur'da Ebü'l-Meâlî Abdülmün'im b. Ebü'l-Berekât el-Ferâvî'den, Hemedan'da Ebü'l-Alâ el-Hemedânî ve Muhammed b. Ebû Süleyman el-Hemedânî'den, İsfahan'da Ebü'l-Mekârim Lebbân ve Ebû Ca'fer es-Saydalânî'den, Mekke'de Ebû Muhammed et-Tabbâh'tan, İskenderiye'de Ebû Tâhir es-Silefî'den hadis okudu. Fevâ' ihu'l-cemâl adlı eserinde anlattığına göre İskenderiye'de iken rüyasında Hz. Peygamber kendisine "Ebü'l-Cennâb" (dünya ve âhiretten kaçınan) künyesini vermiş, hadisle meşgul olduğu için onu övmüş ve gecelerini Kur'an okumaya ayırmasını tavsiye etmiştir.

Necmeddîn-i Kübrâ, 580'de (1184) Hârizm'e döndükten sonra hayatını sayılarının altmış kadar olduğu kaydedilen müridlerin terbiyesine vakfetti. Mecdüddin el-Bağdâdî, Necmeddîn-i Dâye, Radiyyüddin Ali Lala, Sa'deddîn-i Hammûye, Cemâleddîn-i Cîlî, Baba Kemâl-i Cendî ve Seyfeddin-i Bâharzî önde gelen müridleri arasında zikredilir. Necmeddîn-i Kübrâ, Moğollar'ın 618 (1221) yılında Hârizm'in merkezi Gurgench'te gerçekleştirdikleri katliam sırasında ölmüştür.

TASAVVUFTA ON ESAS USÛLÜ'L-AŞERE ŞERHLERİ

Necmeddin Kübra'nın Usulü'l-Aşere'si

Necmeddin Kübra'nın zamanına gelinceye kadar, tasavvufi hayatın veya seyr ü sülûk sürecinin merhalelerine dair çeşitli tasnifler yapılmıştır. Genellikle haller ve makamlar adı altında yapılan bu işlem, birçok mutasavvıfın da ilgisini çekmiştir. Bunların en yaygını "onlu tasniftir, yani "usûlü'l-aşere"dir. Usûlü'l-aşere ise sayıları 1001'e kadar varan tasavvufi makamlardan meşhur olan on tanesine verilen isimdir. Çeşitli devirlerde yaşayan sûfler tarafından tespit edilen bu makam ve ruhi mertebeler, salıkların konaklama ve nefes alma merkezleri şeklinde düşünülmüştür.

Tasavvuf tarihinde, onlu tasnife ilk defa Gazzali (ö. 505/1111)'de rastlanmaktadır. Onun İhya adlı eserinde yaptığı sıralama şöyledir: "Tövbe, sabır-şükür, havf-reca, fakr-zühd, tevhid-tevekkül, muhabbet-şevk, niyet-ihlas-sıdk, murakabe-muhasebe, tefekkür, zikrû'l-mevt. Sühreverdi (ö. 632/1234) ise tipki Necmeddin Kübra gibi, tövbeyle başlayıp rıza ile sona eren onlu bir tasnif yapmıştır. Usûlü'l-Aşere anlayışının tasavvuf düşüncesinde şöhret kazanmasında, Şeyh Kübra ile bu iki sûfinin payı çoktur.

Mutasavvıfların onlu tasnifi neden bu kadar önemsedikleri, Şeyh Kübra'nın, sadece Usûlü'l-Aşere'de değil, diğer bazı risâlelerinde de niçin böyle bir tasnifi tercih ettiği hakkında şunlar söylenebilir: Kur'ân-ı Kerim'deki bir ayette, "Mûsâ ile otuz geceliğine sözleştik. Buna on gece daha ekledik" (Afrâf, 7/142) denilerek, Hz. Mûsâ ile ilgili "on gün" ifadesi geçmektedir. Burada onun manevî arınmaya ve mükemmelliğe doğru gidişine işaret edilmektedir. Bunun yanı sıra bazı hadislerde on rakamı sıkça vurgulanmıştır. On rakamının pek çok gelenekte tamlik ve mükemmelliği ifade ettiği bilinmektedir. Bütün bunlar mutasavvıflara ilham vermiş olabilir. Ayrıca kolay benimsenmesi, akılda tutulabilmesi ve müridlere rahatça aktarılabilmesi gibi pratik gayeler de güdülmüş olmalıdır.

Necmeddin Kübrâ, esas itibarıyla "Allah'a giden yolların yaratılmışların nefesleri sayısınca" olduğu kanaatindedir. Bu söz şarihler tarafından muhtelif şekillerde yorumlanmıştır. Burada asıl kastedilen, her insanın farklı bir mizaca ve meşrebe sahip olduğu, dolayısıyla onun Allah'la ilişkisinin farklı cereyan edeceğidir. Fakat şeyh, yukarıdaki ifadesini daha özel bir sahada ve kendi amacı doğrultusunda yorumlayarak bahsedilen bu yolları, "tarik-ı ahyâr, tarik-1 ebrâr ve tarîk-ı şuttâr" olmak üzere üç ana grupta toplamayı uygun görmüştür.

a. Tarik-ı Ahyâr: "İbâdet ve amel-i sâlih sahipleri"nin yoludur. Bu yola giren salıklar, oruç tutma, namaz kılma, Kur'ân okuma ve hacca gitme gibi zâhirî ibadetleri çokça yaparlar. Bu şekilde ruhları olgunlaştırıp Hakk'a ulaşmak çok uzun bir süreci gerektirmektedir.

b. Tarik-ı Ebrâr: "Mücâhede ve riyâzet sahipleri"nin yoludur. Bu kişiler iyi huylar edinmek, kalbi tasfiye etmek, gönül âlemini berraklaştırmak ve iç dünyanın imar ve ihyâsı için gayret gösterirler. Bu yolla Hakk'a erişenler, bir öncekilere göre daha çoktur. Fakat bu sınıftakilerin eksikliği, riyâzet ve mucâhede takılıp kalmaları, asıl hedef olan fenâ fillâhî unutmalarıdır.

c. Tarik-ı Şuttâr: "Aşk, cezbe ve muhabbet sahipleri"nin yoludur. Tarîk-ı şuttâr, amacı sadece Yüce Allah olan ve O'na doğru seyr ve seyahat edenlerin yoludur. Bu tarzda sülûk edenlerin daha başlangıçta ulaştıkları mertebe, diğerlerinin sülûk hayatlarının sonunda ulaştıkları mertebeden daha yüksektir.

Kübreviyye tarikatının metodolojisi kabul edilen on esas ele alınıp bunlar üzerinde kısaca durulacaktır.

1. Tövbe: Tasavvufta tövbe, kişinin kötü işleri terk edip Allah'a dönmesini ifade eden bir kavramdır. Mutasavvıflar tövbede üç şartın gerekli olduğuna inanırlar. Birincisi, pişmanlık, ikincisi, geçmişte yapılan hataları derhal terk etmek; sonuncusu da eskiden işlenen günahların benzerlerini yapmamaya azmetmektir. Necmeddin Kübra tövbeyi, "kulun kendi iradesiyle Allah'a yönelmesi" şeklinde tanımlamaktadır. Şeyhe göre bu, yolun ilk adımıdır ve sağlam bir kararlılığı gerektirir. Allah ile kul arasındaki en büyük perde de insanın vücududur. İnsan vücuduna iki anlam yüklenmiştir: Birincisi maddi varoluşu, ikincisi ise insanın, Allah

karşısında kendisinde bir varlık görmesini ifade eder. Allah'la aramızda herhangi bir perde olduğu sürece tövbe de şarttır. Yani tövbe hem bu yola başlamak için hem de yolun devamı için gereklidir.

2. Zühd: "Küçümsemek, uzak durmak, rağbet göstermemek" gibi anlamları olan zühd, sûfilere göre "eşyaya dair isteklerin bütünüyle tükenmesini" ifade etmektedir. Necmeddin Kübra'ya göre zühd, "Az olsun çok olsun, dünya malından, hoş giden şeylerinden ve makamlarından bir ölü gibi uzak durmaktır." Bu da yeterli değildir. Gerçek zühd, âhiret hususunda da zâhid olmayı gerektirir. Tasavvuf yoluna intisâb eden bir müridin yegâne gayesi Allah olmalıdır. Çünkü başka şeyleri düşünmek onu gerçek hedefinden saptırabilir.

3. Tevekkül: Tevekkülün kelime anlamı "güvenme, bel bağlama, vekil tayin etme ve havale etme"dir. Tasavvuf istilahında ise "Allah'ın katında olanlara güvenme ve insanların ellerindekilerden ümidi kesmedir." Şeyh Kübra tevekkülü, "Tıpkı bir ölü gibi, Allah'a güvenerek bütün sebep ve tedbirlerden uzak kalmaktır" şeklinde tanımlamakta ve mahallinin "kalp olduğunu söylemektedir. Çünkü Yüce Allah "Kim Allah'a tevekkül ederse, ona yeter" (Talak, 69/3) buyurmaktadır." Aslında tevekkül, müridin yaptığı her işte kendisini değil Allah'ı görmesi, bütün bunların gerçek failinin ve müsebbibinin olduğunu yakinen kavramasıdır.

4. Kanâat: Kanâat, "azla yetinmek ve kismete razı olmak" demektir. Hakikat ehlinin nazarında kanâat, nefsin alışık olduğu şeylerin bulunmaması durumunda sükût etmektir. Necmeddin Kübrâ'ya göre kanâat, "Yaşamak için zaruri olan ihtiyaçların dışında kalan bütün nefsanî arzu ve hayvanî isteklerden ölü bir kimsenin uzak kaldığı gibi uzak durmak, yeme-içme ve mesken konusunda israfa kaçmamaktır." Kanâat, esas itibariyle tevekkülün sonucunda ortaya çıkan ya da tevekkülün doğurduğu bir makamdır. Eğer kanâat var olanla yetinmekse ve gerçek varlık da Allah'sa, o zaman her şey O'ndan talep edilmelidir ve O'nun verdiğiyle de yetinilmelidir.

5. Uzlet: Uzlet, tıpkı bir ölü gibi, inziva ve halvet yoluyla kullanmakta ve eserlerinden de bu uygulamayı tarikatının en önemli prensibi saydığı anlaşılmaktadır. "Uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak, topluma karışmamak" gibi anlamlara gelen "halvet" tasavvufta, "ne bir meleğin ne de diğer herhangi bir kimsenin bulunmadığı bir hâlde ve yerde Hak ile manen konuşmak, mâsivâdan ilgiyi kesip tamamen Allah'a yönelmek ve kendini ibadete vermek" şeklinde tanımlanmaktadır. Şeyh Kübrâ'ya göre, halkla beraber olmak bir zehirdir, onun tiryaki ise halvettir. İnsanlarla birlikte yaşamanın birtakım zorlukları, meşguliyetleri ve kötülükleri vardır. Halvete giren kimse ise nefesine engel olur, duyu organlarını hapseder ve faaliyetten alıkoyar. Bu durum kalbin açılışı için şarttır. Yani kişi halvet yoluyla nefsinin insanlardan uzak tutar ve isteklerini yerine getirmese, nefis zayıf düşer, delil ve burhanları yok olur. Bunların sona ermesiyle kalbin burhanı zuhur eder ve gayb nuru ile aydınlanır.

6. Zikir: Necmeddin Kübrâ, halvetten sonra seyr ü sülûk veya mücâhedenin diğer önemli esasının "zikir" olduğu kanaatindedir. "Anmak, hatırlamak, yâd etmek" gibi anlamlara gelen zikir kavramı tasavvufta, sûfilerin belli kelime ve ibareleri, belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep dâhilinde söylemeleridir. Necmeddin Kübrâ'ya göre zikir, "Allah'tan gayri her şeyi unutarak sadece O'nu anmak demektir." Zira Yüce Allah, "Unuttuğun zaman Rabbini zikret." (Kehf, 18/24) buyurmaktadır. Burada geçen unutmama, Allah'ı değil, O'ndan başka bütün varlıkları unutmama anlamına gelmektedir. Kübreviyye tarikatında bu zikir, kelime-i tevhîdin ilk kısmı, yani "Lâ ilâhe illallah"tır. Çünkü bu, en faziletli zikirdir.

7. Teveccüh: "Yönelmek" anlamına gelen teveccüh tasavvufta, "kalbin Hakk'a boyun eğmesi ve her çeşit varlık ve olgunun suretinden arınmakla Allah'ı gözetmek" demektir. Teveccüh, özellikle Nakşibendiyye tarikatında önemli bir kavramdır. Nakşîlere göre, "Allah'a, kalbe, müridin şeyhine ve şeyhin müridine" olmak üzere dört çeşit teveccüh vardır. Necmeddin Kübra söz konusu teveccüh türlerinden sadece "Allah'a teveccüh" üzerinde durmakta ve onu "Kişinin tıpkı bir ölü gibi, Allah'tan başka herhangi bir varlığa çağırarak her şeyden yüz çevirerek tüm benliğiyle O'na yönelmesidir" diye tanımlamaktadır. Teveccüh, müridin kendi benliğinden sıyrılmasını gerektirir. Bu da zikirle ulaşılabilecek bir seviye olduğu için, teveccüh zikirden sonra gelmektedir. Bu makamdaki bir sûfnin gönlünde Allah'tan gayri hiçbir matlûb, mahbûb ve maksûd yoktur.

8. Sabır: "Tahammül ve dayanma" demek olan sabır, tasavvufta, "nefsi itaatleri yerine getirmeye, emir ve yasaklara uymaya; bunun yanı sıra ruhu farklı belalara karşı direnç göstermeye zorlamak" diye tanımlanmaktadır." Şeyh Kübra sabrı, zühd kavramıyla iç içe değerlendirmektedir. Onun nazarında sabır, tıpkı bir ölü gibi, mücâhede ile nefsin haz duyduğu şeylerden uzak kalmak demektir. Bu yolla nefsin alışkanlık haline getirdiklerini ve istediklerini ona vermeden, örnek ve güzel bir yol üzerinde dosdoğru yürümesini teminde sebat göstermek gerekir. Sabır, nefsin sapan ve saptıran yönlerini iyi bir şekilde algılayıp, onu mücahede yoluyla hapsetmektir. Nefsin alıştığı ve arzuladığı şeyleri ona vermemektir.

9. Murakabe: "Denetleme, gözetleme ve muhafaza" manasındaki murakabe, kulun, Hakk'ın her halükârda kendisini denetlediğini ve kalbinde bulunan şeylere muttali' olduğunu bilmesidir. Bu bilginin sürekli olması kul tarafından Rabbine yönelen bir murakabedir. Bunun yanı sıra murakabenin, feyz beklemek manası da vardır. Necmeddin Kübra, eserinde murakabeyi bu ikinci anlamıyla kullanmakta ve şöyle bir tanım yapmaktadır: "Murakabe, bir ölü gibi kulun bütün kuvvet ve hareketi bir tarafa bırakmasıdır. Bu makamda olan salık, itaat ve amel-i salihle O'nun lütfunu ister, ilahi armağanları bekler. O'ndan başka bütün varlıklardan yüz çevirerek Allah'ın aşkının deryasına dalar. O'na kavuşmanın iştiağını duyar, nihayet O'nun huzurunda şevke gelip ağırlar. Sadece O'na güvenir ve O'ndan yardım ister. Bunun sonucunda Allah ona bir nur gönderir, rahmet kapılarını açar ve azap kapılarını kapatır. Bu nur sayesinde riyazet ve mücâhedelerle yok edilemeyen nefs-i emmare bir anda ortadan kalkar." Doğru bir murâkabenin neticesinde sâlikte peyda olan bu nurun "cezbe" olduğu şeklinde yorumlar da yapılmaktadır. Cezbe ise kulu Hakk'a yaklaştıran ilâhî bir inâyettir. Allah'ın cezbe sayesinde sâliki kendisine yaklaştırması, sülûk mertebelerini aşarken muhtaç olduğu her şeyi çaba göstermeden ona ihsan etmesiyle gerçekleşir.

10. Rıza: "Hoşnut ve memnun olmak" anlamına gelen bu kavram, tasavvufta, "Allah'ın her türlü fiil ve takdiri karşısında kalbin süruru ve O'ndan razı olması" demektir. Necmeddin Kübra'nın onlu sisteminde, tövbe ile başlayan merdivenin son basamağı rızadır. Rıza, bir ölünün teslimiyeti gibi, nefsin rızasından ayrılarak, hiçbir ezeli hükmüne itiraz etmeden ve münakaşaya girmeden, bütün işleri Hakk'ın ebedî tedbirine havale etmektir, Allah ile kul arasındaki en güzel huy rıza ve teslimiyettir. Bu merhaledekiler açısından lütuf ve kahr aynı şeydir. İkisi de mahbûbdan kaynaklanmaktadır. Aradaki kayıt ve perdeler kalkınca her ikisinin de aynı olduğu fark edilmektedir. Bu makamın ilâhî yardımıyla elde edildiği muhakkaktır. Fakat bunun için de ibadete devam, Hakk'ın emir ve nehiyelerine riayet şarttır. Netice itibarıyla, bu süreci başarıyla tamamlayan salık, artık zulmânî vasıflarından kurtulmuş ve Rabbânî sıfatlarla bezenmiş kâmil bir insan haline gelmiştir. O ölmeden önce ölmüş ve gerçek hayata gözlerini açmıştır. Necmeddin Kübrâ'ya göre böyle bir kişiye Allah'ın cemâlinden bir "nur" bahşedilmekte ve o da bu nur vasıtasıyla insanların hâllerine vâkıf olmaktadır. Aslında bu nur onun kalp gözünün ve ferasetinin açılması anlamına gelmektedir.

Usûlü'l-Aşere'nin Şerhleri ve Şârihleri

a) Usûlü'l-Vüsûl

Bu şerh, Kemâleddîn Hüseyin b. Hasan el-Harezmi (ö. 836/1433 veya 840/1436) tarafından kaleme alınmıştır. Cevahiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr adlı Mesnevî şerhinin de sahibi olan Harezmi, Kübreviyye tarikatı meşâhiyinden Hâce Ebu'l-Vefa (ö. 835/1432)'nin hem zâhirî ilimlerde öğrencisi hem de halifesidir. Timurlular zamanında yaşayan Harezmi, yazdığı bir gazeldeki tenzihe aykırı ifadeler nedeniyle Herat Hanefileri tarafından tekfir edilmiştir. Şahrûh (1409-1447) onu sorguya çekmek için Herat'a çağırmış; dinî konularda muhakeme edilen Harezmi sonunda beraat etmiş ve memleketine dönmüştür. Harezmi, 836/1433 veya 839/1435 yılında Özbeklerin Harezmi'ye saldırıları esnasında şehit olmuştur.

Kemâleddin Hüseyin Harezmi, meşhur mesnevi şerhinin girişinde, Necmeddin Kübrânî'nin on usulünü " Usûlü'l-Vüsûl " diye isimlendirerek şerh etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Usûlü'l-Aşere için yapılan ilk şerh budur. Fakat bu şerh, aşağıda zikredeceğimiz diğer şerhlerden oldukça farklıdır. Çünkü müellif sadece Usûlü'l-Aşere'yi şerh etmek için bir kitap ya da risale kaleme almamıştır. O, Mesnevi şerhine yazdığı on makalenin birinde kendi

tarikatinin pirinin belirlediği esasları açıklama gereği duymuştur. Ayrıca şârihin, Usûlü'l-Aşere metnine hiç bağlı kalmadan çok serbest bir şerh yöntemi takip ettiği, şiire olan kabiliyeti dolayısıyla eserinde bolca şiir kullandığı ve üslûbunun da hayli edebî olduğu dikkatleri çekmektedir.

b) Risâle Der Beyân-ı Tarikat-ı Şuttâr

Bu şerh, Abdülgafûr el-Lârî (ö. 912/1506) tarafından telif edilmiştir. Doğum tarihi belli olmayan Lârî, İran'ın Fars eyaletindeki Lâr şehrinde dünyaya gelmiştir. Soyunun Ensar'ın büyüklerinden ve Hazrec kabilesinin reisi Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635)'ye kadar uzandığı söylenmektedir. Lakabı Radiyyüddîn'dir. Abdülgafûr el-Lârî, 5 Şaban 912 (21 Aralık 1506) Pazar günü Herat'ta vefat etmiş ve mürşidi Cami'nin kabri civarına defnedilmiştir.

Nakşibendiyye tarikatinin ileri gelen simalarından biri olan Abdülgafûr Lârî tarafından yapılan bu Farsça şerh, Risâle Der Beyân-ı Tarikat-ı Şuttâr adıyla yayınlanmıştır." Bu şerhte, öncelikle Usûlü'l-Aşere'nin Arapça metni tam bir şekilde Farsçaya tercüme edilmiş, ardından açıklamalar kısmına geçilmiştir. Burada da Lârî'nin metne sadık kaldığı ve metin içinde geçen bazı kavram ve sözleri şerh etmeye çalıştığı göze çarpmaktadır.

c) Arâisü'l-Vüsûl fi Şerhi'l-Usûl

Kaynaklarda bu Arapça şerhi kaleme alan kişinin kim olduğu hakkında bir karışıklık mevcuttur. Osmanlı Müellifleri'nde ve kütüphane kayıtlarında bu eserin müellifi olarak İbn Noktacı namı Şeyh Mehmed Muhyiddîn el-Karahisârî (ö. 994/1586)'in adı geçmektedir. Fakat daha şerhin baş tarafındaki ifadelerden, bu eseri yazanın İbn Noktacı değil de onun bir müridi olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Burada şârih dostlarından bir grubun kendisinden, Necmeddîn Kübrâ'nın Usûlü'l-Aşere isimli risalesini şerh etmesini istediğini; bu konuyu düşünürken, İbn Noktacı diye bilinen mürşidinden bir işaret geldiğini ve bunun üzerine şerhe başladığını söylemektedir. Şeyh Mehmed Muhyiddîn el-Karahisârî, Halvetiyye tarikatinin Ahmediyye şubesinden Ümmî Sinan (ö. 976/1568)'ın da şeyhi olan Kasım b. Şeyh İlyas b. İdris Antâkî (ö. 941/1534)'nin halifesidir. Bursalı Mehmet Tahir, Kasım Efendi'nin Abdülkadir Geylânî ahfadından bir zât olup, "Noktacı" diye meşhur olduğunu, vefatına kadar Bursa İnegöl'de ikamet ettiğini kaydetmektedir.

Müellifi meçhul olan Arâisü'l-Vüsûl fi Şerhi'l-Usûl isimli eserde, Necmeddîn Kübrâ'nın belirlemiş olduğu on esas detaylı bir şekilde şerh edilmiştir. Şârih, Usûlü'l-Aşere'nin metnine bağlı kalarak, eserde geçen kavramları ve veciz ifadeleri, daha çok ayet ve hadisler ışığında açıklamaya çalışmıştır.

d) Şerhu'l-Usûli'l-Aşere

Bu şerh, Celvetî meşâyihinden İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) tarafından yazılmıştır. 1063/1653 yılında, bugün Bulgaristan sınırları içinde yer alan Aydos'ta dünyaya gelen Bursevî, uzun süre Bursa'da yaşadığı için bu nisbeyi kullanmıştır. Yirmi yaşında Celvetî şeyhi Osman Fazlı Efendi (ö. 1102/1691)'ye intisâb eden İsmail Hakkı, kısa sürede onun halifesi olmuş ve çeşitli şehirlerde irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. 9 Zilkade 1137 (20 Temmuz 1725) tarihinde Bursa'da vefat eden Bursevî'nin çoğu tasavvufî olmak üzere, İslâmî ilimlerin çeşitli sahalarında yazılmış yüzden fazla eseri bulunmaktadır. İsmail Hakkı, arkadaşlarından birisinin talebi ile Usûlü'l-Aşere'yi Türkçe olarak şerh etmeye karar vermiştir. Şârihin lâfızlar üzerinde fazla durmadan, eserin ele aldığı konulara yoğunlaştığı görülmektedir. Bursevî'nin şerhi diğerlerine nazaran daha kapsamlı ve geniş bir şerhtir. Dahası Usûlü'l-Aşere'nin, Bursevî tarafından tercüme ve şerh edildikten sonra Osmanlı Devleti sınırları içindeki şöhretinin yaygınlık kazandığını söyleyebiliriz.

Sonuç ve Değerlendirme

Usûlü'l-Aşere, Kübreviyye tarikatının pîri Şeyh Necmeddîn Kübrâ tarafından kaleme alınan önemli bir risâledir. Kübrevî yolunun metodolojisi diye kabul edebileceğimiz bu kısa risâle, zaman geçtikçe tarikatlar üstü bir hüviyet kazanmıştır. Öyle ki bu eser, çeşitli dönemlerde farklı tasavvufî geleneklere bağlı kişilerce şerhe konu edilmiştir. Bulabildiğimiz kadarıyla bu şerhlerin ilki Usûlü'l-Vüsûl adını taşı maktadır. Kendisi de bir Kübrevî olan Kemâleddin Hüseyin Harezmi tarafından Farsça te'lif edilmiştir. Nakşî bir muhitten gelen Lârî'nin, tıpkı

Harezmi'ninki gibi Farsça olan Risâle Der Beyân-ı Tarîkat-Şuttâr adlı şerhi, Usûlü'l-Aşere'nin hem Farsçaya tercümesi hem de şerhidir. Burada şârih öncelikle asıl metni vermiş, sonra onu tercüme etmiş, ardından kendi yorumlarına geçmiştir. Dolayısıyla bu şerhin, Usûlü'l-Aşere'nin tam anlamıyla ilk şerhi olduğunu söyleyebiliriz. Müellifi meçhul Halvetî bir mutasavvıfın kaleme aldığı Arâisü'l-Vüsûl fi Şerhi'l-Usul isimli şerh de Usûlü'l-Aşere'nin kendi dilinde, yani Arapça yapılmış ilk şerhidir. Usûlü'l-Aşere, ilk defa 18. yüzyılın başlarında Celvetî meşâyihinden İsmail Hakkı Bursevî tarafından Türkçeye çevrilmiş ve şerh edilmiştir. Böylece Necmeddîn Kübra'nın bu eserinin Osmanlı tasavvuf coğrafyasındaki şöhreti daha da artmıştır. Netice itibarıyla, Usûlü'l-Aşere vasıtasıyla Necmeddîn Kübrâ'nın etki ve nüfuzu Orta Asya ve Anadolu'daki Nakşi, Halvetî ve Celvetî tarikatlarına da ulaşmıştır. Usûlü'l-Aşere, tasavvufî hayatın temel ilkeleri olarak kabul edilmiş ve elden ele dolaşarak bugüne kadar gelmiş kıymetli eserlerden biridir.